

КОГНІТИВНА ЛІНГВІСТИКА ТА ЇЇ РОЛЬ В ІНТЕГРАЦІЇ ФІЛОСОФІЇ, НАУКИ І РЕЛІГІЇ

Підкреслена можливість використання досягнень когнітивної лінгвістики для інтеграції людських знань. Пропонуються підходи до визначення мови інтегральної науки та створення інтегрального тезаурусу базових понять нової ноосферної свідомості людей. Досягнення когнітивної лінгвістики мають працювати для інтеграції філософії, науки та релігії.

Ключові слова: когнітивна лінгвістика, ноосфера, Сепіра-Ворфа гіпотеза, інтеграція, уніфікована мова програмування.

Larysa Yanenko. Cognitive Linguistic and its Role in the Integration of Philosophy, Science and Religion. *The article has underlined the possibility of using the achievements of cognitive linguistics for the integration of human knowledge. Approaches to determination of the language of integral science and the creation of new integrated Thesaurus of the basic concepts of new Noosphere consciousness of people are offered. Achievements of cognitive linguistics should work for the integration of philosophy, science and religion.*

Keywords: cognitive linguistic, noosphere, Sapir-Whorf hypothesis, integration, Unified Modeling Language.

Практичне завдання інтеграції філософії, науки і релігії відносимо до етапу початку розбудови реальної ноосфери планети Земля, шляхи створення якої ще 100 років тому намалював перший президент Української академії наук В.І. Вернадський. Тоді це було лише геніальним прогнозом і вимогою діяти в умовах відчуття перенаселення планети та через настання світових криз, пов'язаних з вичерпуванням важливих природних ресурсів. Сьогодні всі ці явища загострилися значно сильніше, проте створення інтегральної науки і формування єдиної планетарної свідомості стало ще більш важким завданням, ніж 100 років тому. Дійсно, за останні віки відбулося значне розмежування як серед наук, так і серед релігійних течій, що у свою чергу породило виникнення багатьох нових філософських напрямків. Крім того, значна комерціалізація і бюрократизація всієї діяльності людей ще більше розділяє ці складові знань людства, створює значні понятійні бар'єри і адміністративні перешкоди для виконання такої вкрай потрібної сьогодні інтеграції знань в ім'я спільного виживання.

Разом з тим, Природа надає людям такий потужний механізм інтеграції знань, як людська мова, що є предметом досліджень когнітивної лінгвістики [1,2]. Проте мова також дезінтегрує знання, коли за однаковими поняттями закріплюються різні терміни, та ще й на різних мовах. Саме при дослідженнях когнітивного сенсу слів та їх порівнянні у різних мовах лінгвістика має

можливість знаходити спільні когнітивні корені однакових знань людства про Природу. При цьому не перестаєш дивуватися, як серед незліченних спроб різних філософій і релігій надати однаковим знанням різного тлумачення з метою розділити людей, щоб полегше було їх грабувати, міжнародне мовне спілкування поступово нівелює ці зусилля. Глобальна телекомунікація та світові комп'ютерні мережі, особливо Інтернет, сьогодні стали найбільш потужним механізмом інтеграції людських знань. На жаль, у більшості випадків це відбувається лише підсвідомо і за цим ще не стоїть справжня інтегральна наука, яка має поєднати у собі всі потрібні людям знання від наявного різноманіття окремих наук, релігій та філософій. При цьому тут своє не останнє місце повинна зайняти когнітивна лінгвістика, що має зняти непотрібні мовні нашарування у описі і понятійному розумінні особливо важливих сьогодні для людства знань.

Когнітивні лінгвісти вже давно доводять справедливість гіпотези Сепіра-Уорфа (*Sapir-Whorf hypothesis*), розробленої ще у 30-х роках ХХ століття, згідно якої лінгвістична структура певної мови визначає конструктивність мислення і спосіб пізнання реальності світу. Стверджується, що люди, які говорять на різних мовах, по різному сприймають світ і по різному думають [3; 4; 5]. Зокрема, розуміння таких фундаментальних понять, як простір та час, залежить перш за все від рідної мови людини. Крім того, візуальні здатності носіїв китайської або японської мови сьогодні суттєво допомагають їм у засвоєнні інтерактивної графіки на комп'ютерних екранах, дозволяють більш швидко опанувати програмні засоби, а відтак і сучасні технології. Носії європейських мов також відрізняються певними гносеологічним відмінностями. Наприклад, слова «диво» і «дивуватися» у німецькій мові мають однаковий корінь «wunder», так само як і в українській «диво». Власне акт дивування відбувається, коли сприйняття світу вступає у конфлікт зі сталим для нас світом понять та явищ. Якщо такий конфлікт переживається гостро і конструктивно, то він потужно впливає на розвиток нашого розуму. Взагалі, прогресивний розвиток нашої свідомості є саме подолання цього відчуття дива – тут все залежить від конструктивізму нашої поведінки. Можливо, когнітивна свідомість українців і німців, що мають за ДНК-аналізом спільне арійське коріння, більш впевнено формує нові знання при зіткненні із черговим дивом, ніж це вдається робити, наприклад, носіям російської мови, де слова «чудо» і «удивляться» мають різні корені, а поняття «робота» взагалі походить від слова «раб», тому тут маємо більшу схильність до тривалої підготовки, роздумів та містики замість логічних висновків і швидких дій. Проте на національний менталітет як здатність сприйняття та розуміння довкілля і абстрактних понять, що визначаються сукупністю когнітивних стереотипів нації, впливають також поточні соціально-економічні умови. Наприклад, американці при зустрічі

богатої людини, за звичай, думають: «богатий – значить розумний», а українці і росіяни впевнені: «богатий – значить злодій». Поняття «новий» у американців сприймається як «покращений», а у нас як «неперевірений». Далі наводимо приклад позитивного впливу різниці когнітивного сенсу слова у російській і українській мовах. Так, для розробників нової науки «Геобіономіки» вагомим поштовхом до творчих пошуків стали слова нашого генія Т.Г.Шевченка: «У кожного своя доля і свій шлях широкий...». Тут когнітивна цінність українського слова «доля» не у його містичному фатумі, а у завданні для сучасної науки визначити причини і можливі обсяги цієї частки-долі кожної людини, народу, країни у геологічних і біологічних ресурсах, ще наявних на планеті Земля. Сучасна загально планетарна ресурсна криза вимагає глибокого науково обґрунтованого і, в той же час, оперативного вирішення цієї проблеми. Підкреслимо, що саме сьогодні почався переломний момент у нашій планетарній свідомості, коли людство має перейти від стану природокористувачів до стану найбільш відповідальних членів Природи, що використовують лише самовідновні ноосферні технології. Для цього на основі саме інтегральних наук повинні бути розроблені і оперативно впроваджені принципово нові стандарти планетарної свідомості, які забезпечать людству подальший прогресивний розвиток на планеті Земля [6]. Когнітивна лінгвістика має забезпечити цю інтеграцію на мовному рівні, в тому числі за допомогою багатомовних тезаурусів та глосаріїв загальних для людства понять і термінів.

Перш за все, мова інтегральної науки має бути незалежною від різноманіття когнітивних цінностей звичайних мов кожного народу. Саме тому вже багато віків тому замість загальноприйнятої латинської мови в науці запанувала мова математики, а останні десятиліття на її формальній базі виникли потужні універсальні комп'ютерні мови. Проте, через невичерпну складність Природи, практично неможливо розробити строго адекватну мову для її однозначного опису та аналізу всіх її явищ. Досвід останніх десятиліть доказав обмеженість класичної математики, яку віками вважали мовою всіх наук. Складність виживання на планеті Земля спонукає людей, як найбільш розвинутої частини Природи, створювати все більш потужних помічників для своєї розумової діяльності – інтерактивні цифрові комп'ютерні системи, що здатні накопичувати і миттєво переробляти величезні масиви Інформації з формуванням оптимальних рішень. Тому мовою опису та аналізу Природи сьогодні все більше стають комп'ютерні алгоритми і відповідні програмні модулі, а мовою всіх наук стають універсальні мови програмування. Серед них найбільшу перспективу мають мови візуального програмування, що значно розширюють синтаксис і семантику мови класичної математики. Так само, як візуальні можливості китайських ієрогліфів суттєво випереджають класичні західні абетки, так і можливості візуального програмування значно

розширюють і прискорюють формалізацію складних розумових конструкцій людства. Це, в свою чергу, дозволяє більш швидко будувати моделі складних об'єктів Природи, проектувати і створювати принципово нові антропогенні конструкції. Зокрема, робочою мовою науки Геобіономіки була обрана саме мова візуального програмування – універсальна мова моделювання (UML – Unified Modeling Language) [6], проте діючий її міжнародний стандарт мови UML 2.0 для нової моделі Природи у цій інтегральній науці довелося суттєво розширити [7].

Також певні здобутки вже має використання когнітивної лінгвістики для створення сучасних багатомовних тезаурусів і глосаріїв, без чого неможливо прискорити інтеграцію науки, релігії та філософії. Дійсно, сучасні проблеми виживання на планеті вимагають розробки досить потужного тезауруса, подібного до широко відомого тезауруса Роже. Вже минуло рівно 100 років, як Пітер Марк Роже, англієць швейцарського походження, поставив метою свого життя створення спеціального словника для філософів, який він назвав словом *Тезаурус* від латинського *thesaurus* – «скарбниця». У цьому словнику усі слова і поняття, що описують Природу, були розбиті на 1000 смислових категорій. Надалі цим Тезаурусом і іншими подібними словниками стали користуватися в основному для пошуку визначення термінів, їх синонімів і близьких за значенням слів. У наш час, для завдань Штучного Інтелекту, пов'язаних з побудовою логічної моделі світу, первинний інтегруючий сенс тезаурусів взагалі і найпершого Тезауруса зокрема, знову виходить на перший план. Тезаурус Роже можна вважати онтологічною мережевою базою знань, що містить лексичну основу для загальної моделі Всесвіту. Для активної творчої роботи з цією моделлю стара методологія доступу, заснована на ієрархічних(вкладених) структурах і односторонніх посиланнях, виявилася недостатньою. Застосування гіпертабличної навігації Абриаля до великих онтологічних мереж, яким є Тезаурус, дає підстави сподіватися на прорив в цьому напрямку. Загальна структура такої скарбниці знань включає:

Тезаурус--Клас--Розділ---...--Тема--Параграф--Група--Сегмент--Коллокація--Слово

Головним рівнем вважається рівень **коллокацій(collocations)**. Чому не слів? Тому що слова, які входять до складу **коллокацій**, **можуть бути різними для одних і тих самих понять, особливо в різних мовах людства**. Тому із словами треба працювати окремо, як з такими. При цьому, навіть односкладові коллокації - самі по собі, а слова - самі по собі. Тезаурус Роже у сучасному вигляді складається з шести класів. Усередині класів є ще розділи і підрозділи до 8-ми рівнів вкладеності. Усі вони, і у тому числі класи і сам тезаурус називають **розділами (Partitions)**. Усередині розділів знаходяться

Теми (Heads), яких приблизно 1022. Теми мають назву, наприклад **Will** і номер від 1 до 1000, наприклад **600** (тут можуть бути ще номери будинків з буквами). Теми позначаються як **Will.600**. Одна тема складається з параграфів за частинами мови - їх може бути від одного до п'яти. Усередині параграфів **групи (Groups)** слів, розділені крапкою. Зрідка групи мають назву, але найчастіше вони позначаються своїми порядковими номерами. Тому повні позначення груп виглядають як **Will.600.2** - це друга група іменників в темі **Will.600**. Усередині групи коллокації розбиваються на **сегменти** (знаком крапка з комою). Сегмент іменується по першій коллокації, що входить в нього. Наприклад, в сегмент **Will.600** входять три коллокації: **pleasure, wish, і mind**. Деякі теми супроводжуються текстовими описами (поясненнями) **Desc**. Деякі коллокації мають також примітки, як правило, авторство або інші джерела. (**U.S., Latin, Hamlet.**). Їх позначають **Source**. При цьому елементи двох останніх рівнів можуть підкорятися декільком елементам попереднього за старшинством рівня. Таким чином ієрархічна структура перетворюється на мережеву структуру - саме можливість вільної навігації по цій мережі є найбільш цікавим в цій роботі.

У Роже виділяють наступні класи об'єктів :

Partition - розділи

Head - теми

Parag - параграфи теми(по частинах мови)

Group - групи

Segm - сегменти

Adj, Adv, N, V, Int - коллокації по частинах мови.

W - слова

Source - джерела

Ref - клас посилань, ізоморфний **Head**, але що називається по номерах.

Reltype - тип відношення між темами (наприклад, **opp**)

Існують також суперкласи (об'єднання класів) :

Part = Head+Partition

List = Adj+Adv+N+V+Int

Використовується також вбудований клас для рядкових значень: **STR**.

Parag: CLASS(HeaPar\Head, ParGro\Groups, GENLK=HeaPar)

Group: CLASS(ParGro\Parag, GroSeg\Segments, GENLK=ParGro)

Segm: CLASS(GroSeg\Group, GENLK=GroSeg)

Класи пов'язані між собою наступними стосунками:

Pof: LINK(Part of:&Partition, Partitions:(&Partition))

Ndx: LINK(Content:(&Partition), Chiefs:{&Part})

Heads: LINK(Heads:(&Partition), Partition:&Head)

Ref: LINK(Numeric Reference :{&Head},Head:{&Ref})
In: LINK(Words:(&List), Head:{&W})
Desc: LINK(Description:{&Head},desc_of: STR)
Rel: LINK(related to:{&Head},uses:{&Reltype},rel - from:{&Ref})
Source: LINK(Source:{&List},Source of:{&Source})
HeaPar: LINK(Part of speech:{&Head},Name: STR, Head: Parag)ParGro:
LINK(Groups:{&Parag},Name: STR, Parag: Group)
GroSeg: LINK(Segments:{&Group},Name: STR, Group: Segm)
N: LINK(Nouns:{&Segm},Segm:{&N})
V: LINK(Verbs:{&Segm},Segm:{&V})
Adj: LINK(Adjectives:{&Segm},Segm:{&Adj})
Adv: LINK(Adverbs:{&Segm},Segm:{&Adv})
Int: LINK(Inton - s:{&Segm},Segm:{&Int})

Кожен рядок визначає відношення. Ім'я відношення йде перед його вмістом. Визначення відношення знаходяться через визначення аспектів. Дужки {} означають множинний аспект. Дужки () означають обліковий аспект. Якщо дужок немає, значить аспект - поодинокий. Знак & (майже скрізь) означає, що аспект посилавальний, тобто видалення зв'язку не видаляє об'єкт. Виділені стосунки є службовими, тобто організують іменування параграфів усередині тем, груп усередині параграфів, сегментів усередині груп.

Сьогодні практична реалізація подібного за структурою інтегрального тезаурусу може бути забезпечена сучасними програмними засобами СУБД. Через ще не остаточну стандартизацію більшості ноосферних термінів і постійну появу нових визначень і понять, бажано певний час надати широкий доступ до так званої, бета-версії тезаурусу. У такому разі буде швидко виправлено і узгоджено більшість термінів і понять даного інтегрального тезаурусу (можливо, навіть, за принципом Вікіпедії). Лише після такого узгодження українського інтегрального тезаурусу і гармонізації з європейським, що зосереджений у Відні, буде можливим провести його державну стандартизацію в Україні.

Щодо програмних засобів для забезпечення такої концепції створення Українського інтегрального тезаурусу, то тут спочатку можливо застосувати всім доступну СУБД Access, що входить до Microsoft Office і є практично на всіх комп'ютерах в Україні. Практична робота зі створення першої версії такого реально працюючого тезаурусу може бути виконана за досить короткий час. Бажано, щоб ця робота виконувалася у науково-навчальному середовищі, наприклад в університетах, де можна швидко отримати консультації у фахівців різних спеціальностей.

Взагалі, когнітивна лінгвістика може і повинна докласти зусиль для створення системи ноосферної освіти, яка буде виховувати принципово нові

покоління людей вже не як завойовників Природи і, навіть, не як природокористувачів (орендаторів), а як найбільш розвинутих і відповідальних членів Природи. Сьогодні розвиток Біосфери вийшов на стадію перетворення у Ноосферу, але ці перетворення мають зробити не боги, а саме люди, свідомість яких досягла загальнопланетарного рівня. Такі люди мають складати вирішальну більшість населення планети, тому завдання ноосферної освіти стає умовою виживання людства. Тільки взаєморозуміння, взаємоповага і спільні дії всіх філософів, інших спеціалізованих науковців та всього духовенства зможуть створити потрібні інтегральні науки і на їх основі оперативно впровадити систему ноосферної освіти. Починати все це потрібно вже сьогодні!

1. Попова З.Д., Стернин И.А. Когнитивная лингвистика. – М.: АСТ: Восток-Запад, 2010. – 314 с. (Уч. посіб. «Лингвистика и межкультурная коммуникация: Золотая серия»); 2. Evans V. A Glossary of Cognitive Linguistics. Edinburgh: Edinburgh University Press, 2007. – 751 p.; 3. Whorf B. L. Language, thought and reality: Selected writings of Benjamin Lee Whorf. Ed. John B. Carroll. — New York: Wiley, 1956.; 4. Уорф Б. Л. Отношение норм поведения и мышления к языку. — В сб.: Новое в лингвистике, вып. 1, М., 1960; 5. Брутян Г. А. Гипотеза Сепира-Уорфа. – Ереван, 1968; 6. Ліщитович Л.І. Основи Геобіономіки. Т.1. – К.: Фітосоціоцентр, 2012. – 184 с.; 7. Леоненков А.В. Самоучитель UML 2. – СПб.: «БХВ-Петербург», 2007. – 576 с.

Олександр Нагорний

ІІІ Центр інтелектуальних послуг «Трансфер», м. Львів

НЕЛІНІЙНА СИСТЕМА ФІЛОСОФСЬКИХ КАТЕГОРІЙ ЯК ПРИКЛАД АБСОЛЮТНОЇ ІСТИНИ

У статті автор стверджує, що спектр нелінійних філософських категорій сумісний з висхідною шкалою духовних та релігійних феноменів.

Ключові слова: нелінійна, система, філософські, категорії.

Olexandr Nahornyj. The Nonlinear System of Philosophical Categories as Example of Absolute Truth. *In this article the author stresses that the nonlinear philosophical categories' spectrum consists with spiritual and religious values scale.*

Keywords: nonlinear, system, philosophical, categories.

Інтерференція і синергетика даних в системах природничих та гуманітарних наук – це вже реальність сьогодення. Об'єктивною необхідністю у процесі становлення на планеті земля інформаційного суспільства постає кардинальна зміна формату систематизації, раціоналізації та інтенсифікації використання знань в усіх сферах буття і діяльності людства, а відтак і формату мислення та діяння людей. При цьому